

Bijlage 2: Remediëren

De inhoudelijke lees- en spellingaanpak bij de begeleiding van leerlingen met lees- en/of spellingproblemen en dyslexie is niet fundamenteel anders dan de normale didactische aanpak van leren lezen en spellen. Het principe van 'minder is meer' of de 'kracht van de herhaling'¹ wordt hierbij toegepast. Dit wil zeggen dat niet alle leerstof, alle werkbladen en leesboeken moeten doorwerkt worden, maar dat vooruitgang ook kan komen door 'herhaling'.

Bij remediëren en extra inoefenen wordt zo veel als mogelijk rekening gehouden met de specifieke sociaal-emotionele behoeften van de leerlingen, zoals door het (tijdelijk) verlagen van prestatiedruk en door succesbeleving het gevoel van falen proberen weg te nemen.

Deze bijlage is zeker niet allesomvattend maar inspireert bij het zoeken naar goede en wetenschappelijk onderbouwde interventies voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

REMEIËREN LAGER ONDERWIJS

■ TECHNISCH LEZEN

Om leerlingen met leesproblemen te remediëren moet er enerzijds ingezet worden op een goede en expliciete instructie en anderzijds op oefeningen die de leerling extra trainen in het accuraat en vlot lezen.

□ Expliciete instructie

Leerlingen met leesproblemen verwerven de leesvaardigheden met meer succes wanneer ze goede instructie krijgen aangevuld met subgroepinstructie². Dit kan door:

- ▶ meer klassikale instructietijd;
- ▶ meer – soms langdurige – nauwkeurig opgebouwde, intensieve instructie in een groepje van 3 tot 6 leerlingen;
- ▶ meer coaching, feedback, herhaling en oefening;
- ▶ meer expliciete directe instructie, waarbij modeling door de leerkracht een belangrijke plaats inneemt;
- ▶ meer zorgvuldig volgen van de leesontwikkeling – monitoring – en op basis van die gegevens het programma aanpassen.

¹ Fennis L., 'Minder is meer, de kracht van de herhaling', in Meijer M, e.a., *Meesterlijk: Inspirerende essenties van leren*, Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2009.

² Desoete A., Andries C., & Ghesquière P., *Leerproblemen evidence-based voorspellen, onderkennen en aanpakken*, Acco, Leuven-Den Haag, 2009.

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

Met expliciete instructie wordt bedoeld dat de leerkracht:

- ▶ hardop denkend voordoet wat de leerling moet gaan doen. De leerkracht zegt: 'Ik doe het voor';
- ▶ vervolgens zegt de leerkracht: 'Nu gaan we het samen doen';
- ▶ in het verlengde van de vorige stap wordt door de leerkracht gezegd: 'En nu ga je het samen met... doen';
- ▶ tot slot is het de bedoeling dat de leerling de vaardigheid of strategie zelf gaat toepassen.

Bij expliciet onderwijzen wordt niets aan het toeval overgelaten, alle gewenste vaardigheden komen aan bod. Dit is ontzettend belangrijk bij leerlingen met problemen op gebied van technisch lezen, maar ook bij het aanleren van leesstrategieën.

Oefenen op accuraat en vlot lezen

Het verder oefenen van de klanktekenkoppeling kan vanuit de methode aangevuld worden met oefeningen uit remediërend materiaal³ dat in de meeste basisscholen gekend is.

Het lezen van woorden vanuit de leesmethode kan aangevuld worden met materiaal voor remediëring⁴.

Voor leerlingen die de spellende leeshandeling (grotendeels) beheersen maar langdurig te traag blijven lezen, worden extra leesprogramma's gebruikt om de vloeïendheid te bevorderen: Connect vloeiend lezen⁵, RALFI⁶, Estafette⁷.

■ BEGRIJPEND LEZEN

Uit de literatuur blijkt dat het tijdens de begeleiding aangewezen is om de principes van het directe instructiemodel toe te passen. Het is niet alleen belangrijk om de juiste oefeningen en teksten te kiezen en de juiste leesstrategieën op maat van de leerling te stimuleren, maar ook om eenduidige instructies op maat te geven en feedback te geven op het juiste moment.

Leerlingen die problemen hebben met begrijpend lezen vertonen niet noodzakelijk dezelfde problemen. Het heeft dus weinig zin om een standaardpakket oefeningen aan

³ Bijvoorbeeld 'Behandeling van leesproblemen' van Erik Billiaert of de 'Map Speciale Leesbegeleiding en Orthotheek Leessleutel' van Luc Koning, of 'Dyslectische kinderen leren lezen' van Smits A. en Braams T.; Connect Klanken en Letters van Smits A., Jongejan W., Wentink H., Protocol leesproblemen en dyslexie, Logistiek Centrum Onderwijs, www.lcowijzer.nl, Vroegtijdig onderkennen en interventie in het eerste leerjaar, Wentink H. en Verhoeven L., 2003

⁴ Leeskit, CD-Rom, Van In, Lier; Galle L., Martens V., Codekraker., De Boeck, Antwerpen; Interventieprogramma voor groep 3, Smits A., Jongejan W., Wentink H., http://masterplandyslexie.nl/public/files/documenten/Draaiboek_Connect_woordherkenning.pdf.

⁵ Interventieprogramma voor groep 4, Smits A., Jongejan W., Wentink H., http://masterplandyslexie.nl/public/files/documenten/Connect_Vloeiend_Lezen.pdf.

⁶ Smits A. en Braams T., *Dyslectische kinderen leren lezen*, Boom, Amsterdam, 2006; RALFI, lezen op een betekenisvolle en motiverende manier., Opleidingen Speciale Onderwijszorg Windesheim.

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

te bieden. Om leerlingen te motiveren wordt het best met aantrekkelijke teksten en functionele opdrachten gewerkt. Als de lezer strategieën vaak gebruikt, dan kunnen ze geautomatiseerd worden en wordt het transferproces op gang gebracht.

Leesstrategieën

De term 'leesstrategie' verwijst naar het al dan niet bewuste, actieve aanpakgedrag van de lezer om de diverse denkprocessen voor, tijdens en na het (begrijpend) lezen te activeren. Lezers leren de strategieën, die ze nog niet in hun arsenaal hebben, via begeleiding op maat, kennen en gebruiken.

Om te weten welke begrijpende leesstrategieën er gemedieerd moeten worden, wordt gestart vanuit het individuele profiel van een leerling. Een eerste stap in de begeleiding⁸ is peilen naar welke leesstrategieën de leerling al dan niet reeds beheerst. Eveneens wordt nagegaan welke tekstsoorten de leerling onder de knie heeft en met welke tekstsoorten hij nog problemen heeft. Sommige leerlingen hebben het moeilijk met het begrijpen van alle soorten teksten. Anderen hebben enkel moeite met het begrijpen van één tekstsoort, zoals informatieve teksten⁹. Dit kan na observatie of analyse van beschikbare gegevens. In de begeleiding kan gefocust worden op twee aspecten om het begrijpend lezen te verbeteren. Enerzijds werken we op cognitieve doelen, zoals het leren begrijpen van relevante belangrijke woorden in de tekst (verbaal begrip), het leren leggen van relaties tussen impliciete informatie in paragrafen (interpreteren op mesoniveau), het leren leggen van relaties tussen impliciete informatie in de hele tekst (interpreteren op macroniveau), het leren voorspellen na het lezen van een tekst en het leren toepassen van de gelezen informatie (extrapolatie). Anderzijds kan ook ingezet worden op metacognitieve kennis en vaardigheden met als doel dat de leerlingen hun eigen leesgedrag leren sturen en monitoren. Het gaat daarbij om plannen, zichzelf bijsturen en controleren, en reflecteren.

Directe instructie, modeling en feedback

Effectief aanleren van strategieën of methodes gebeurt door uitleggen en tonen hoe iets moet. Het is aan te raden niet-beheerste leesstrategieën minstens twee tot drie keer via 'modeling'¹⁰ aan bod te laten komen. Door strategieën of regels of aanpakmethodes expliciet aan te leren, door leerlingen bewust te laten nadenken over hun werkwijze, door het leren verwoorden wat ze moeten doen en hoe ze te werk zullen gaan, en door leerlingen te leren hoe ze zichzelf kunnen controleren, bevorderen we de metacognitie en zelfregulatievaardigheden.

⁸ Van Vreckem C., Axters B., & Linsen B., *Begrijpend lezen beter begrijpen, Thematisch en functioneel oefenprogramma*, Academia Press, Gent, 2014. Het pakket bevat functionele oefeningen die het aanvankelijk en voortgezet begrijpend lezen stimuleren. Er worden vooral motiverende taken aangeboden.

⁹ Van Vreckem C., Desoete A., & Van Keer H., 'Problemen met begrijpend lezen effectief aanpakken', *Signaal*, 91 (24), 2015.

¹⁰ Voordoën, model staan

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

Nieuwe instructie wordt gegeven op basis van de reactie van de leerling en de resultaten van de oefening. Bij niet weten hoe aan een oefening te beginnen is er duidelijke instructie nodig, bij taken die verkeerd worden aangepakt eerder feedback.

Feedback heeft betrekking op de taak of op het leerproces en heeft de functie om de afstand te overbruggen tussen wat de leerling op een bepaald moment weet of kan en wat de bedoeling is en dus zou moeten weten of kunnen.

SPELLING / SCHRIJVEN

De begeleiding van spellingproblemen kan bestaan uit:

- ▶ inzage in woordstructuren;
- ▶ automatiseren van spellingregels en –patronen met behulp van spellingstrategieën;
- ▶ toepassen van strategieën voor zelfcontrole;
- ▶ correct schrijven in schrijfopdrachten aanpakken.

Inzage in woordstructuren

Als leerlingen onvoldoende inzicht hebben in de toenemende complexiteit van woorden dan geven we hier zicht op door de opbouw van woorden gestructureerd aan te brengen. Door deze opbouw overzichtelijk weer te geven en ernaar te verwijzen (bijvoorbeeld in een spellingschrift of de samenvatting van de spelling in het handboek) bij spellingfouten krijgt de leerling meer inzicht. Bijvoorbeeld: het woord 'spreek', met voorvoegsel: bespreek, verspreek; met voor- en achtervoegsel: aanspreekbaar, bespreekbaar; samengesteld woord: spreekstoel, spreekkamer.

Door woorden te rubriceren die geschreven worden met bijvoorbeeld:

- ▶ eenzelfde uitgang of achtervoegsels (-isch, -tie, -heid, -teit, -lijk...)
- ▶ woorden met 'i' of 'ie'
- ▶ leenwoorden met –cd, -y, -ge, -x, -gh, -au...
- ▶ woorden met th-, wr- en sj-
- ▶ samenstellingen met tussen-en en tussen-e
- ▶ woorden op –iool, -ieel, -eaal, -ueel
- ▶ ...

Automatiseren van spellingregels en –patronen met behulp van spellingstrategieën

Als leerlingen vooral gebruikmaken van de inprentstrategie, dan kunnen we hen ondersteunen om ook andere strategieën (hoor- en regelstrategieën) te gebruiken door:

- ▶ de leerling te vragen hoe hij gekomen is tot deze schrijfwijze van het woord om te achterhalen welke strategie de leerling heeft gebruikt. Meestal

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

kunnen ze dit moeilijk verwoorden omdat ze de meeste woorden proberen te onthouden via inprenten;

- ▶ de verschillende spellingstrategieën opnieuw aan te brengen en te oefenen vanuit de foutenanalyse, waarbij we vaststellen welke fouten bij de drie spellingstrategieën (hoor-, regel-, inprentwoorden) worden gemaakt;
- ▶ het leren gebruiken van onderdelen van het spellingschrift (of spellingoverzichten in het handboek) wanneer hiermee gewerkt wordt. Op de bank kan een visuele hint gekleefd worden of er kan gewerkt worden met een handige ring met inkijkblaadjes. Remediërende software¹¹ kan ook ingezet worden voor herhalend oefenen van spelling;
- ▶ de werkwoordspelling¹² aan te leren met gebruik van duidelijke overzichten en een adequate methode.

Let op: leerlingen enkel de juiste schrijfwijze laten overschrijven (inprentstrategie), zonder verklaring en verwijzing naar de gebruikte strategieën, levert weinig resultaten op. Eveneens leidt het raden van een schrijfwijze tot het onrechtstreeks inprenten van foute schrijfwijzen en twijfel.

Alleen wanneer de leerlingen spellingstrategieën leren toepassen in functionele schrijfoopdrachten kan generalisatie van verworven kennis naar andere schrijftaken plaatsvinden. De transfer van strategie- en regelgebruik naar spontane situaties (het automatiseren) is zeer moeilijk en vraagt veel inspanning van de leerkracht en de leerling.

Toepassen van strategieën voor zelfcontrole

Als leerlingen te weinig spellingbewustzijn hebben, kan dit verhoogd worden door hen te leren hun eigen schrijfproducten te verbeteren.

Bijvoorbeeld, bij het voorbereiden voor een dictee kan ook systematisch aangeleerd worden hoe te werk te gaan om een dictee voor te bereiden (oefenen) en zelf te controleren of na te lezen op schrijffouten.

Hiermee kan gestart worden in het eerste leerjaar:

Ik kijk de woorden een voor een na:

- ▶ heb ik de juiste letters?
- ▶ staan de letters op de juiste plaats?
- ▶ heb ik letters te veel?
- ▶ heb ik letters te weinig?
- ▶ is het woord juist?
- ▶ ja - prima!

¹¹www.woordenhaai.nl; www.learninggrids.com/nederlands: Clicker 5

¹² Daems F., Van den Branden K., & Verschaffel L., (red) *Taal verworven op school, Taal didactiek voor basisonderwijs en eerste graad secundair*, Acco, Leuven - Voorburg, 2004.

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

Aansluitend volgt:

- ▶ pas ik een regel toe? (regelwoorden)
- ▶ heb ik de schrijfwijze goed onthouden? (inprentwoorden).
- ▶ heb ik alle woorden van de zin?
- ▶ ...

Correct schrijven in schrijfoopdrachten aanpakken

Als leerlingen zich niet gelijktijdig kunnen richten op de inhoud en de correcte schrijfwijze van een tekst, wordt hen geleerd om zich eerst te richten op de inhoud en daarna de controle van de spelling toe te passen.

Als ze bij het richten op de inhoud moeilijk hun gedachten kunnen ordenen en weergeven in geschreven taal leren we ze werken met een mindmapprogramma¹³ om de opbouw van de inhoud en het schrijven van de tekst te ondersteunen.

Voor het correct schrijven van woorden wordt hen geleerd om hulpbronnen te raadplegen, zoals het woordenboek of digitale woordenlijsten. Hierbij houden we er rekening mee dat bij sommige leerlingen het alfabet moeizaam ingeprent wordt.

Verder kan hen geleerd worden om gebruik te maken van spellingcontrole, voorleessoftware (beluisteren wat je schrijft), een woordvoorspeller of het gebruik van spraakherkenningsprogramma's.

AANVULLENDE MATERIALEN

Remediëren Lezen en Spelling

- ▶ Cooreman A. en Bringmans M., *Als spelling een kwelling is, deel 1 en 2*, Acco Leuven, 2014
- ▶ Braams T., *Woordenhaai, remediërende ICT-programma voor dyslexie*, 2010, www.woordenhaai.nl
- ▶ Billiaert E. en Grysolle R., *LVS-CSBO Leerlingvolgsysteem Spelling: Analyse en handelen, Volume 1 en 2: Basisboek*, Vrije PMS-Centra en Garant, Leuven-Apeldoorn, 1997
- ▶ Billaert E., Dudal P., Grysolle R., en van Dooren L. *LVS-CSBO Leerlingvolgsysteem – Lezen: Analyse en handelen Basisboek*, Vrije PMS-Centra en Garant, Leuven-Apeldoorn, 1997
- ▶ Van Druenen M., Gijssels M., Scheltinga F., Verhoeven L. *Leesproblemen en dyslexie in basisonderwijs, Handreiking voor aankomende leerkrachten*, Masterplan dyslexie en Expertisecentrum Nederlands, 2012 http://masterplandyslexie.nl/public/files/documenten/Leesproblemen_en_dyslexie_in_het_basisonderwijs.pdf

¹³ Smeets J., & Kleijnen R., *Technische maatjes bij dyslexie: hulpmiddelen bij compenseren en dispensereren*, Masterplan Dyslexie 2008: http://masterplandyslexie.nl/public/files/documenten/TM_Internet_H03.pdf

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

Boeken lezen

- ▶ makkelijk te lezen boeken in het Nederlands: www.nederlandslezen.be;
- ▶ luisterboeken worden onder de aandacht gebracht: <http://www.ikhaatlezen.be>; www.luisterpuntbibliotheek.be
- ▶ lees- en luisterboeken gratis te downloaden: www.gratiskinderboek.nl
- ▶ ...

REMIEDIËREN SECUNDAIR ONDERWIJS

■ Nederlands remediëren

Voor remediëren in de eerste jaren van het secundair onderwijs kan geput worden uit materialen voor het lager onderwijs:

- ▶ vloeiend lezen, bijvoorbeeld met de RALFI-methode¹⁴ voor secundair
- ▶ leesstrategieën, voor/tijdens/na het lezen
- ▶ spellingstrategieën en woordstructuren¹⁵

Voor remediëren in de hogere jaren kan inspiratie worden gevonden in de volgende materialen uit Nederland, waarbij moet gewezen worden op de duidelijke verschillen in de opvolgings- en begeleidingsmogelijkheden van leerlingen met lees- en spellingproblemen in vergelijking met België.

- ▶ Hofmeester N., *Leerroutes Dyslexie, Module 1 Ontwikkel je eigen leerstijl, Module 2 Dyslexie en studievaardigheid, Module 3 Spelling leren met het hele brein*, Garant Antwerpen-Appeldoorn, 2014
- ▶ Henneman K., Bekebrede J., Cox H., de Krosse H., *Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs*, Masterplan Dyslexie Nederland, 2013
- ▶ Kleijnen R. & Goei S.L. (red), *Protocol Dyslexie MBO*, 2010
- ▶ Ruijssenaars W., et al., *Geregeld. Methodiek voor de aanpak van de meest hardnekkige spellingproblemen*. Acco Leuven–Den Haag, 2009.
- ▶ Achtergronden, opbouw en werkwijze (2009).
- ▶ Behandelingsmateriaal, instructies en oefeningen (2010).
- ▶ Steenbeek-Planting E., & Kleijnen R., 'Begeleiding van Jongvolwassenen met dyslexie in studie en beroepspraktijk', in Geudens A., et al (red.), *Jongvolwassenen met dyslexie, diagnostiek en begeleiding in wetenschap en praktijk*, Code Lessius, Acco Leuven-Den Haag, 2011.

■ Frans en Engels remediëren

¹⁴ Smits A. en Van der Helm P. *RALFI in voortgezet onderwijs*, Hogeschool Windesheim, Zwolle <http://www.dyslectischekinderen.nl/Ralfi%20VO.pdf>

¹⁵ Zie Bijlage 1: Spellingprincipes en foutenanalyse

Protocol lees- en spellingproblemen en dyslexie

Het boek 'Dyslexie en moderne vreemde talen'¹⁶ bevat veel praktische informatie voor de begeleiding van leerlingen zowel voor het leren van Frans als Engels zoals een klankspellingsschrift, geheugenkaarten, methoden om nieuwe woordenschat te leren onthouden. Ook de website van Ans van Berkel en Rinie Hoeks over vreemdetalenonderwijs en dyslexie kan handvatten bieden: <http://www.dyslexie-en-vt.org/>.

Voor het aanleren van de Franse taal hebben leerlingen met lees- en/of spellingproblemen in het Nederlands extra ondersteuning nodig. Basisinformatie hierover is onder meer duidelijk beschreven in het artikel 'Leerlingen (met dyslexie) voorbereiden op het leren van 'Frans' door middel van pre-teaching en het gebruik van ICT'¹⁷. Ingesproken boeken Franse taal zijn te vinden op <http://www.audible.fr>.

Voor Engels kan gebruik gemaakt worden van Van Berkel, A. *Orthodidactiek van het Engels* Bussum: Coutinho, 2006; ook gratis (zonder aankoop boek) te downloaden klank-spellingsschrift <http://www.coutinho.nl/winkel/orthodidactiek-van-het-engels-b-323.html?action=downloads&zenid=m13lf39koe681ushvd8sa4k4f6>.

¹⁶ Tops W., & Boons G., *Dyslexie en moderne vreemde talen, gids voor leerkrachten, hulpverleners en ouders*, Garant, Antwerpen-Appeldoorn, 2013.

¹⁷ Cooreman A., Coppens L., & Van Doorslaer, E., *Leerlingen (met dyslexie) voorbereiden op het leren van Frans door preteaching en het gebruik van ICT*, Die-'s-lekti-kus vzw, maart 2007, http://cdn.nimbu.io/s/qbyt3c0/channelentries/ppvrqti/files/maart2007_Leerlingen_vorbereiden_op_het_leren_van_Frans_door_preteaching.pdf.